

AUTOREFERAT

przedstawiający opis dorobku i osiągnięć naukowych

dr Doroty Tomczyszyn

Biała Podlaska 2017

Spis treści

1. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej	3
2. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych.....	4
3. Wskazanie osiągnięcia* wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65, poz. 595 ze zm.)	5
3.1 Tytuł osiągnięcia naukowego, autor, wydawnictwo, miejsce i rok wydania.....	5
3.2. Omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania	5
4. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych (artystycznych)	19

Imię i nazwisko: Dorota Tomczyszyn

1. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

doktorat

2000: **doktor nauk humanistycznych** w zakresie socjologii; tytuł uzyskany na Wydziale Nauk Społecznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego dnia 08.06.2000 r.

Rozprawa doktorska: „Stosunek nauczycieli do zawodu na podstawie badań nauczycieli klas początkowych w Białej Podlaskiej”

Promotor: prof. dr hab. Piotr Kryczka

Recenzenci: prof. dr hab. Maria Chodkowska

prof. dr hab. Teresa Kukołowicz

wyższe

1995: **magister pedagogiki specjalnej**, specjalność tyflopädagogika i oligofrenopedagogika; dyplom uzyskany na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie dnia 02.06.1995 r.

Rektor UMCS przyznał dodatkowo dyplom za bardzo dobre wyniki w nauce podczas studiów.

Praca magisterska: „Rozumienie czytanego tekstu przez uczniów klas trzecich szkoły podstawowej dla dzieci niedowidzących”

Promotor: dr hab. Ewa Skrzetuska

średnie

1997: instruktor tańca towarzyskiego;

Stopień instruktora tańca towarzyskiego jest równoznaczny ze średnim wykształceniem tanecznym, uzyskano w Centrum Animacji Kultury w Warszawie 10.03.1997 r.

1990 – wykształcenie średnie uzyskane w Liceum Ogólnokształcącym im. J.I. Kraszewskiego w Białej Podlaskiej (30.05.1990 r.)

2. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych

Od 01.10.2005 – nadal: starszy wykładowca w Państwowej Szkole Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. Od 01.09.2013 r.

01.02.2001-30.09.2001: Zamiejscowy Wydział AWF w Białej Podlaskiej, starszy wykładowca

01.09.1995 -30.09.2005: Zespół Szkół Specjalnych w Białej Podlaskiej, nauczyciel.

01.09.1995-31.12.1998: Regionalny Ośrodek Kultury w Białej Podlaskiej, nauczyciel, instruktor.

Funkcje

Od 01.09.2013r. pełnię funkcję kierownika Zakładu Socjologii w Państwowej Szkole Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, w latach 2009-2013 pełniłam funkcję zastępcy kierownika Instytutu Socjologii (01.10.2009-31.08.2013).

2008-2012, 2012-2016: przez dwie kadencje byłam członkiem Senatu Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

01.09.1995-30.09.2005: pracowałam jako nauczyciel w Zespole Szkół Specjalnych w Białej Podlaskiej. 23.07.2003r. otrzymałam akt nadania stopnia nauczyciela dyplomowanego przez Lubelskiego Kuratora Oświaty.

2010-2013: pełniłam funkcję pełnomocnika Rektora ds. studentów niepełnosprawnych w Państwowej Szkole Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej.

Studia podyplomowe, prowadzenie kursów

2008-2010: prowadzenie przedmiotu oligofrenopedagogika w ramach kursu kwalifikacyjnego z oligofrenopedagogiki prowadzonego przez WODN „Kursor” w Białej Podlaskiej (cztery edycje)

2003-2009: podyplomowe studia z zakresu kwalifikacji pedagogicznych prowadzone w PSW – prowadzenie wykładów i ćwiczeń z przedmiotu pedagogika oraz seminarium dyplomowego (w tym promotorstwo prac dyplomowych)

3. Wskazanie osiągnięcia* wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65, poz. 595 ze zm.)

3.1 Tytuł osiągnięcia naukowego, autor, wydawnictwo, miejsce i rok wydania

Jako osiągnięcie naukowe wskazuję monografię pod tytułem:

**„ROLA MATKI I OJCA W RODZINIE Z DZIECKIEM
Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ”**

autorstwa Doroty Tomczyszyn, wydaną w Białej Podlaskiej w 2015 r. nakładem Wydawnictwa Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, w serii: „Monografie i Rozprawy” Nr 3 (451 stron).

3.2. Omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Publikacja jest teoretyczno-empirycznym studium dotyczącym podziału obowiązków w rodzinie wychowującej dziecko z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym. Sformułowano w niej wskazania dla działalności praktycznej. Teoriopoznawczo jest ona umiejscowiona w analizach rzeczywistości wychowawczo-socjalizacyjnej i edukacyjno-rehabilitacyjnej środowiska rodzinnego. Zarazem nawiązuje do opcji tworzenia kanonów rozwojowych osób z niepełnosprawnością, budowania ich podmiotowości i autonomii, odkrywania jakości życia rodzinnego tych osób. Przedstawiana praca wpisuje się w sposób znaczący w tak wyznaczone zadania poprzez prezentację oddziaływań wychowawczo-rehabilitacyjnych rodziców na dziecko z niepełnosprawnością, ale także poprzez dostrzeganie oczekiwań oraz trudności w podejmowaniu i pełnieniu ról rodzicielskich. Kluczowym jej punktem staje się prezentacja procedur kompleksowego wspierania rodziny i usprawniania procesu wychowania i rehabilitacji w rodzinie w mikro- i makrospołecznym wymiarze.

Zasadniczym celem pracy badawczej było określenie stopnia realizacji ról macierzyńskich i ojcowskich w rodzinach wychowujących dziecko z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym.

Praca poszerza obszar refleksji pedagogiki specjalnej zarówno w aspekcie ilościowym, jak i jakościowym. Zastosowanie procedur statystycznych umożliwiło ukazanie specyfiki funkcjonowania rodziny wychowującej dziecko z niepełnosprawnością intelektualną w porównaniu z rodziną wychowującą pełnosprawne dziecko (aspekt ilościowy). Na aspekt

jakościowy pracy składają się wypowiedzi rodziców w zakresie jakości życia oraz postaw rodzicielskich wychowawczo oczekiwanych, także określenie poziomu pełnienia ról rodzicielskich w kontaktach interpersonalnych z dzieckiem z niepełnosprawnością intelektualną.

Praca składa się z jedenastu głównych części. Pięć pierwszych rozdziałów to kompendium wiedzy o rodzinie. Ukazano definicje tego pojęcia i koncepcje na ten temat. Na wstępie przedstawiono ewolucję badań nad rodziną oraz zagadnienia związane z transformacją rodziny. Rodzina jako struktura wielowymiarowa powinna być postrzegana w biologicznej i kulturowej perspektywie, co zostało zaprezentowane na początku rozdziału i poprzedza część związaną z definiowaniem rodziny. Teoretyczne podstawy badań wyznaczyły teorie rodziny, wśród nich prace J. Bachofena, L.H. Morgana, systemowa analiza T. Parsonsa, pozytywistyczna koncepcja A. Comte'a, rozważania o grupach pierwotnych i wtórnych Charlesa H. Cooleya, teoria systemowa Waltera Buckleya, teoria wymiany i racjonalnego wyboru, którą w odniesieniu do rodziny zaprezentowali F. Ivan Nye i G. Becker czy model circumplex D. Olsona. Zainteresowania badawcze rodziną w perspektywie zwięźle zaprezentowanych teorii pokazują zmienność i dynamikę w badaniu rodziny – co tłumaczy tytuł rozdziału. Transformację rodziny ukazano przez pryzmat jej funkcji realizowanych w rodzinie tradycyjnej i ponowoczesnej, gdzie stawiane są pytania o to, czy rodzina współczesna spełnia samodzielnie jakiegokolwiek funkcje. Polemizując z tą koncepcją starano się pokazać wartość rodziny w zmieniającym się społeczeństwie. To właśnie klasyfikacja funkcji rodziny stała się inspiracją w konstruowaniu szczegółowych parametrów roli społecznej ojca i matki podczas tworzenia autorskiej techniki badawczej wykorzystanej w pracy.

Kolejny rozdział poświęcono rolom rodzicielskim jako kategorii ról społecznych. Rola społeczna to rodzaj i zakres czynności wynikający z zajmowanej pozycji społecznej, pewien schemat zachowań porządkujący rzeczywistość społeczną. Nigdy nie zachodzi zjawisko całkowitego podporządkowania się jednostki strukturze roli oraz całkowita internalizacja jej nakazów. Kulturowo przyjęte nakazy roli do pewnego stopnia wpływają na rzeczywiste działania, a celem badań jest wskazanie konfliktów, rozbieżności między rolami nakazanymi, oczekiwanymi a rolami realnie realizowanymi. Konstrukcję treściową pracy wyznaczyły teorie ról społecznych. W podejściu funkcjonalno-strukturalnym role społeczne przedstawiane są jako gotowe schematy zachowań, które porządkują rzeczywistość społeczną. R. Linton i F. Znaniecki postrzegali rolę nie jako układ oczekiwań, ale jako dynamiczny układ

funkcjonalnie współzależnych stosunków. W podejściu interakcyjnym role społeczne są pojmowane dynamicznie, jako forma, która wciąż powstaje w procesach międzyosobniczych interakcji. Jako kluczową przyjęto teorię Ralphi H. Turnera. Autor skrytykował strukturalną teorię roli. Jego zdaniem ukazuje ona zbyt ustrukturalizowaną wizję świata, przeceniając znaczenie norm społecznych. Założył takie ujęcie roli, które odnosiło się do Meadowskiego procesu interakcji jako ważniejszego od struktur społecznych i norm kulturowych. Podstawą tworzenia roli staje się w tej koncepcji „przyjmowanie roli innych”. W tej teorii przyjmowanie roli jest dynamicznym procesem tworzenia jej w trakcie interakcji. W konfrontacji z rolami innych jednostka szuka, a nawet domaga się, akceptacji swoich ról. Prezentacja teorii ról społecznych pomaga określić role rodzicielskie jako nabytą strukturę poznawczo-dążeńiowo-afektywną, ukierunkowującą, zdaniem M. Ziemskiej, zachowanie rodziców wobec dziecka. Role rodzinne są komplementarne, to znaczy zmiany w pełnieniu roli przez jednego członka rodziny powodują zmiany pozostałych osób. W zasadzie problem ról w rodzinie zajął ważne miejsce w rozważaniach naukowców w momencie, kiedy kobiety gremialnie poszły do pracy, czyli w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku. W dotychczasowych publikacjach pojawiają się koncepcje nowego macierzyństwa i nowego ojcostwa, natomiast brakuje odniesień tych teorii do roli matki i ojca wychowujących dziecko z niepełnosprawnością intelektualną – co zostało zaprezentowane w monografii.

Funkcjonowanie i rehabilitacja niepełnosprawnego dziecka zależy od działań bezpośrednich osób z najbliższego otoczenia – rodziców, rodzeństwa, dalszej rodziny, opiekunów, nauczycieli. Bezsprzecznie na egzystencję dziecka z niepełnosprawnością wpływają warunki, w których przebiega ten rozwój. Determinujące znaczenie ma sytuacja ekonomiczna rodziny, na którą ma wpływ wykształcenie, praca zawodowa rodziców oraz sytuacja gospodarcza kraju. Sytuacja ekonomiczna rodziny w dużym stopniu zależy od jej struktury i wielkości, toteż w trzecim rozdziale zaprezentowano specyfikę funkcjonowania rodziny wychowującej dziecko z niepełnosprawnością intelektualną w przestrzeni społecznej i ekonomicznej. Poruszono problem wsparcia rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym oraz funkcjonowanie rodzeństwa niepełnosprawnego dziecka. Zaprezentowane w tym rozdziale badania wskazały na niezadowolającą sytuację rodzin zarówno w ekonomicznej, jak i społecznej perspektywie, co uzasadnia celowość dalszych diagnoz sytuacji rodzin wychowujących dziecko z niepełnosprawnością.

W kolejnych dwóch rozdziałach wskazano na macierzyństwo i ojcostwo w koncepcjach teoretycznych i badawczych.

Macierzyństwo w transformacjach historycznych i współczesnych to zakres czwartego rozdziału. Istotną jego część stanowiło omówienie wyzwań macierzyństwa w rodzinie wychowującej dziecko z niepełnosprawnością. Idea macierzyństwa ulega przemianom społecznym i kulturowym pod wpływem procesów makrospołecznych, indywidualizacyjnych oraz transformacji rodziny – co zostało zaprezentowane w pracy. Współczesne kobiety zazwyczaj są zaangażowane zarówno w życie rodzinne, jak i zawodowe, czują satysfakcję z realizacji zarówno w roli matki, żony, pracownicy, ale jednocześnie bardziej niż mężczyźni odczuwają napięcie z powodu odpowiedzialności za realizację tych ról, konieczność ciągłych poświęceń dla dzieci i rodziny. Wyręczanie kobiet w obowiązkach domowych powszechnie w literaturze dużo rzadziej pojawia się w prozie życia. Ważnym zadaniem było omówienie specyfiki wychowania dziecka z niepełnosprawnością. Kładąc nacisk na rolę matki, zwrócono uwagę, iż w życiu tych kobiet dominuje czas zatroskania i ciągłej opieki nad dzieckiem. Czas wolny i przyjemności są prawie nieobecne w ich życiu. Wśród powtarzających się monotonnych czynności i zajęć matki zaczynają wkraczać w swój świat, nierzadko następuje izolacja wobec świata zewnętrznego. W konsekwencji u matek może wystąpić wrażenie beznadziejności, poczucia braku zmiany, osamotnienia, zwłaszcza że innym trudno zrozumieć, co przeżywają.

Szczególne trudności dotyczą kobiety, które starają się łączyć pracę zawodową z macierzyństwem. Z jednej strony praca zawodowa kobietom jest bardzo potrzebna. Dzięki niej nabierają dystansu do sytuacji rodzinnej, mają pole zawodowej samorealizacji, a wynagrodzenie za pracę wspiera budżet rodzinny. Często jednak występuje konflikt ról lub ich nakładanie. Analiza tych opartych na literaturze naukowej refleksji wzbudziła potrzebę konfrontacji opisywanych faktów w ramach przeprowadzonych badań.

Temat społeczno-kulturowego wizerunku ojca w tradycji i współczesności podjęto w piątym rozdziale. Umiejscowiono w nim także społeczny, prawny, biologiczny i pedagogiczny kontekst ojcostwa. Zarysowano model „nowego ojca” w rodzinie współczesnej. Zatracił się pewien model ojcostwa związany z rodziną patriarchalną, ojcostwo jutra jawi się jako aktywna rola mężczyzny-ojca. Ojcostwo posiada dzisiaj charakter relacyjny wobec żony. Przemiany opisane w rozdziale oparte zostały na wielu teoriach naukowych, m.in. koncepcji amerykańskiego socjologa T. Parsonsa zakorzenionej w psychologii Z. Freuda, teorię wybitnego psychologa E. Fromma, rozważania J. Augustyna, badania W. Fijałkowskiego, K. Pospiszyla, B. Mierzwińskiego, E.W. Goodenougha, N. Wraighta. Dzisiaj ojcem powinno się być, a nie bywać, a świadome i aktywne ojcostwo staje się znaczące i wartościowe nie tylko dla dziecka i matki, ale także mężczyzny. Również odnośnie

opieki nad dzieckiem z niepełnosprawnością rosną oczekiwania wobec współczesnych ojców. Na podstawie dokonanego przeglądu literatury można wnioskować, że postawy mężczyzn jako ojców dzieci z niepełnosprawnością bywają różne. Ojcowie w literaturze naukowej nie zawsze ukazywani są w korzystnym świetle. Bez wątplenia ojcom równie trudno pogodzić się z niepełnosprawnością dziecka. Często są przepełnieni negatywnymi emocjami, których nie potrafią rozładować. Zdarza się, że „uciekają” od tych sytuacji: w pracę zawodową, działalność społeczną, nawet alkohol. Niektórzy stosują mechanizm wyparcia czy zaprzeczenia problemowi, inni opuszczają żony i niepełnosprawne dzieci, zrywają z nimi kontakt. Najlepszym sposobem rozwiązania tych trudności staje się wypracowanie przez ojca i matkę modelu wspierania się zarówno w zakresie emocjonalnym, jak i realizacji obowiązków rodzinnych i rodzicielskich. Co czują mężczyźni po usłyszeniu diagnozy niepełnosprawności dziecka, jakie mają marzenia? Pytania były inspiracją do zebrania informacji na ten temat w toku przeprowadzonych badań.

W części teoretycznej dokonano konfrontacji koncepcji i sądów, analiz badawczych dotyczących wielowymiarowych przestrzeni życia współczesnej rodziny, ról rodzicielskich, zwłaszcza środowiska rodzinnego dziecka z niepełnosprawnością intelektualną oraz specyfiką macierzyństwa i ojcostwa. Starano się zachować odpowiednie proporcje w przekazaniu wiedzy i zaprezentować ją z perspektywy pedagogicznej i socjologicznej – odpowiadającej kompetencjom naukowym. W części publikacji odniesiono się do specyfiki czasów ponowoczesności, akcentując jej zmienność w odniesieniu do ról rodzicielskich. Prezentowane syntezy opisowe wykorzystano w rozstrzygnięciach badawczych.

W szóstym rozdziale, metodologicznym, przedstawiono założenia badań, cel badań, problemy i hipotezy badawcze, charakterystykę metody i narzędzi badawczych, przedstawiono organizację badań i zaprezentowano badane grupy. W celu uzyskania odpowiedzi na pytania badawcze zastosowano trzy rodzaje narzędzi:

1. Autorskie kwestionariusze ankiet: ankiet dla rodziców dzieci z niepełnosprawnością, ankiet dla rodziców dzieci pełnosprawnych. Narzędzia były sprawdzone w badaniach pilotażowych. Pytania ankiet dotyczyły następujących zagadnień: ekonomicznego funkcjonowania rodziny wychowującej dziecko z niepełnosprawnością intelektualną; struktury społecznej rodziny, realizacji zadań wynikających z organizacji życia rodzinnego i rodzicielskiego; emocji i sytuacji towarzyszących rodzicom po urodzeniu niepełnosprawnego dziecka; zmian w życiu rodziny po urodzeniu dziecka z niepełnosprawnością; obowiązków domowych i opiekuńczych wykonywanych przez matkę

i ojca; rodzaju i intensywności więzi w rodzinie z dzieckiem z niepełnosprawnością intelektualną; trudności w opiece i wychowaniu dziecka z niepełnosprawnością intelektualną; wsparcia rodziny wychowującej dziecko z niepełnosprawnością intelektualną; opieki nad rodzeństwem pełnosprawnym w rodzinie wychowującej dziecko z niepełnosprawnością; form czasu wolnego wykorzystywanych w rodzinie; marzeń rodziców; wzajemnej oceny ról rodzicielskich realizowanych przez współmałżonków.

2. Kwestionariusz Poczucia Jakości Życia – *Quality of Life Questionnaire* (QLQ) – został opracowany przez R. Schalocka i K. Keitha (1993). Metoda zawiera 40 pytań dotyczących jakości życia, które pogrupowane są w czterech sferach składających się na ogólną jakość życia: zadowolenie, umiejętność/produktywność, możliwość działania/niezależność, przynależność do społeczności/integracja ze społecznością.

3. Kwestionariusz Retrospektywnej Oceny Postaw Rodziców. Zastosowana skala postaw rodzicielskich została opracowana przez M. Plopę. Klasyfikacja skal zaproponowana przez autora koresponduje z klasyfikacją postaw zaproponowaną przez M. Ziemińską. Autor wyróżnił następujące skale postaw: skalę akceptacji – odrzucenia, skalę autonomii, skalę ochraniań, skalę wymagania i skalę niekonsekwencji.

Kwestionariusze ankiet wykorzystano w celu stworzenia autorskiej klasyfikacji trzech modeli ról macierzyńskich i trzech modeli ról ojcowskich. Za pomocą Kwestionariusza Poczucia Jakości Życia wyodrębniono poziomy jakości życia badanych rodziców, zaś na podstawie Kwestionariusza Retrospektywnej Oceny Postaw Rodziców wyróżniono poziomy postaw rodzicielskich matek i ojców.

Badania zrealizowano w 2013 i 2014 roku. Dobór badanych przeprowadzony został w sposób celowy. Badanie przeprowadzono w trzech powiatach: białskim, łukowskim i lubartowskim. W badaniu wzięło udział 444 rodziców, 222 rodziców dzieci z niepełnosprawnością intelektualną (grupa badawcza) i 222 rodziców wychowujących pełnosprawne dzieci (grupa porównawcza). Połowę każdej grupy stanowili ojcowie, połowę matki dzieci. Przebadano rodziców będących w związkach małżeńskich, a więc tworzących rodziny pełne. Założono, że w grupie badawczej rodzice będą wychowywali tylko dzieci ze znaczną lub umiarkowaną niepełnosprawnością. W połowie rodzin wychowywano dziecko z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności intelektualnej, w drugiej połowie opiekowano się dzieckiem z niepełnosprawnością znaczną. Grupę porównawczą tworzyły rodziny pełne z małymi dziećmi (od 1 roku do 5 lat) zamieszkujące ten sam obszar. Badani rodzice w porównywalnych częściach mieszkali w miastach i na terenach wiejskich, byli

w zróżnicowanym wieku, mieli różne wykształcenie i staż małżeński. Tak przygotowana procedura badawcza, a zwłaszcza dobór badanych grup, pozwala na uogólnienie wyników na całą populację.

Poszukiwanie zależności między cechami uwarunkowane jest poziomem dokonanego pomiaru. W celu wykrycia zależności istotnych statystycznie dla cech mierzonych na skali nominalnej wykorzystano test niezależności Chi-kwadrat. W przypadku gdy jedna z cech była mierzona na skali silniejszej (co najmniej przedziałowej), zastosowano testy statystyczne określające istotność różnic między średnimi. Gdy zmienna niezależna nie była dychotomiczna, badanie istotności różnic przeprowadzono przy użyciu jednoczynnikowej analizy wariancji. W celu zbadania zależności pomiędzy zmiennymi niezależnymi mierzonymi na skali porządkowej zastosowano testy nieparametryczne: U. Manna-Whitneya (dla dwóch zmiennych niezależnych) oraz Kruskalla-Wallisa (dla wielu zmiennych niezależnych). W celu wykrycia, które średnie różnią się istotnie między sobą, zastosowano procedurę porównań wielokrotnych, czyli tzw. testy post-hoc. W obliczeniach przyjęto poziom istotności wynoszący 0,05. Wyniki badań poddano analizie statystycznej przy użyciu programu Statistica. Zastosowanie procedur statystycznych umożliwiło ukazanie specyfiki funkcjonowania rodziny wychowującej dziecko z niepełnosprawnością intelektualną w porównaniu z rodziną wychowującą pełnosprawne dziecko (aspekt ilościowy). Na aspekt jakościowy pracy składają się wypowiedzi rodziców na temat jakości życia oraz postaw rodzicielskich wychowawczo oczekiwanych, także określenie poziomu pełnienia ról rodzicielskich w kontaktach interpersonalnych z dzieckiem z niepełnosprawnością intelektualną.

Kolejne rozdziały stanowią analizę wyników badań. Atutem pracy jest fakt samodzielnego przeprowadzenia badań, zwłaszcza bezpośrednich kontaktów z rodzicami dzieci. W siódmym rozdziale ukazano sposoby realizacji ról rodzinnych wybierane przez matki i ojców opiekujących się niepełnosprawnym intelektualnie dzieckiem. W dalszej części pracy scharakteryzowano postawy rodzicielskie typowe w rodzinach z dzieckiem niepełnosprawnym, dokonano analizy jakości życia rodziców (rozdział IX). W rozdziale X porównano opinię rodziców dzieci z niepełnosprawnością intelektualną z przekonaniami rodziców wychowującymi pełnosprawne dzieci. Ostatnim elementem pracy (rozdział XI) była weryfikacja postawionych hipotez. Ustosunkowano się tu do problemów, jakie zostały zweryfikowane podczas analiz materiału badawczego. Ponadto zaproponowano

charakterystykę ról matki i ojca. Wnioski z badań poszerzono o przykłady modeli wsparcia rodziny.

Wyniki

W wyniku badań stwierdzono, że pojawienie się dziecka z niepełnosprawnością intelektualną było wydarzeniem traumatycznym w retrospektywnych wypowiedziach rodziców. Towarzyszył mu szok, złość, frustracja, zdruzgotanie, niedowierzenie, przerażenie – zarówno matek, jak i ojców. Informację o niepełnosprawnym dziecku przekazywał najczęściej lekarz, czasami w towarzystwie psychologa. Nie zawsze pracownicy służby zdrowia zachowali się etycznie wobec rodziców, przekazując im informację o niepełnej sprawności dziecka. W ponad połowie rodzin matka musiała zrezygnować z pracy i została z chorym dzieckiem w domu. To matki poświęcały więcej czasu niż ojcowie na prace domowe i opiekę nad dzieckiem. Codziennosc wyznaczana karmieniem, odrabianiem lekcji, gotowaniem, zmywaniem, praniem, sprzątaniami to chleb powszedni matek dzieci z niepełnosprawnością intelektualną. Mężczyźni częściej deklarowali zajęcia takie jak naprawa sprzętów, remonty, a także związane z ekonomiczną stroną prowadzenia gospodarstwa domowego. Kobiety częściej wskazywały na decyzyjność w sprawach związanych z prowadzeniem domu, natomiast planowaniem prac domowych i organizacją letniego wypoczynku rodzice zajmowali się wspólnie. Około 80% rodziców pozytywnie postrzegało relacje małżeńskie. Ponad połowa wyraziła przekonanie, że może liczyć na pomoc i wsparcie w rodzinnych problemach ze strony partnera. Na podstawie deklaracji rodziców można stwierdzić, że największe trudności badani dostrzegali w realizacji zadań związanych z wychowaniem dziecka z niepełnosprawnością, rzadziej w sferze zawodowej, małżeńskiej. W opiniach badanych połowa rodzin nie otrzymywała żadnego wsparcia. Najczęściej rodzice otrzymywali wsparcie finansowe i psychologiczne. Twierdzili, że otrzymywane wsparcie nie jest wystarczające, szczególnie w obszarze finansowym i pomocy psychologicznej. Wskazuje to, że rodzaj otrzymywanego wsparcia jest właściwy, jednak jego intensywność jest stanowczo za mała. Największe trudności w opiece nad dzieckiem były związane z negatywnymi postawami społecznymi wobec dziecka, a także problemami wynikającymi z zapewnienia dziecku odpowiedniej opieki medycznej. Wiele matek dzieci z niepełnosprawnością intelektualną doświadcza wobec siebie i dziecka schematów stereotypizacji, wykluczenia i etykietowania. Wiązać się to może z brakiem poczucia samorealizacji kobiet, które zrezygnowały z pracy, które wskazują na wykluczenie społeczne swoich dzieci i martwią się o ich przyszłość. Te zjawiska są szeroko opisywane w literaturze

przedmiotu. Przebudowa świadomości społecznej następuje zbyt wolno wobec potrzeb inkluzji społecznej środowiska rodzin dzieci z niepełnosprawnością intelektualną.

Im wyższe wykształcenie rodziców, tym korzystniej oceniano własne relacje z dziećmi, częściej deklarowano wspólne podejmowanie decyzji, wspólne zajmowanie się leczeniem i rehabilitacją dzieci z niepełnosprawnością. W rodzinach z wyższym stopniem wykształcenia rodziców wykonywanie takich czynności jak pranie, wynoszenie śmieci, dokonywanie opłat, odkurzanie, przygotowywanie kolacji, organizacja wypoczynku letniego jest rzadziej deklarowane tylko przez matki, a częściej przez oboje rodziców. Korzystniejsze relacje z dziećmi deklarowali rodzice mieszkający w mieście. Dzieci miejskie częściej uczestniczyły z rodzicami w zajęciach w dziennym centrum aktywności lub stowarzyszeniu na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną. Mieszkańcy miast częściej wskazywali, że czytają dzieciom, natomiast mieszkańcy terenów wiejskich istotnie częściej wspólnie jeździli rowerem, korzystali z komputera. Mieszkańcy miast częściej byli aktywni zawodowo niż rodzice mieszkający na wsi. Miejsce zamieszkania okazało się także czynnikiem różnicującym rodzaj otrzymanego wsparcia. Mieszkańcy na wsi rodzice częściej wskazywali wsparcie pomocy społecznej (GOPS), PCPR, urzędów. Mieszkańcy miast natomiast częściej zauważali pomoc stowarzyszeń i organizacji oraz oddziałów PFRON-u. Ci rodzice częściej zgłaszali otrzymywanie wsparcia informacyjnego. Im starsi rodzice, tym częściej twierdzili, że dzieci zwierają im się ze swoich problemów i rzadziej wskazywali na trudności w realizacji roli wychowawczej.

Rodzice dzieci z niepełnosprawnością osiągnęli wysokie lokaty w skali postaw rodzicielskich, najwyższy poziom w skali akceptacji, co wskazuje na fakt, że akceptują dzieci z niepełnosprawnością. Najniższy poziom rodzice uzyskali w skali niekonsekwencji, co oznacza, że unikają takich postaw w relacjach z dziećmi niepełnosprawnymi. W skalach autonomii, ochraniań i wymagań największa grupa rodziców osiągnęła poziom wysoki. Na postawy wychowawcze rodziców miało istotny wpływ wykształcenie, miejsce zamieszkania, stopień niepełnosprawności dzieci i wiek rodziców. Rodzice dzieci ze znacznym stopniem upośledzenia intelektualnego wykazywali istotnie większe zainteresowanie sprawami dziecka niż rodzice dzieci z niepełnosprawnością umiarkowaną. Ta grupa rodziców częściej deklarowała poświęcanie czasu na pomoc dziecku, częściej dawała dzieciom do zrozumienia, że są kochane. Okazało się, że gdy dziecko jest uparte, to rodzice dzieci z niepełnosprawnością znaczną istotnie częściej starali się je zrozumieć, wysłuchać, wyrażali przekonanie, że nie zawsze muszą mieć rację. Rodzice dzieci z umiarkowanym stopniem upośledzenia intelektualnego częściej pouczali dzieci, jak powinny się zachowywać. Okazało

się, że im młodszy rodzice, tym częściej tracili cierpliwość w relacjach z dzieckiem niepełnosprawnym. Wskazywali, że dziecko musi uważać, aby ich czymś nie zdenerwować. Osoby z wyższym wykształceniem istotnie częściej starały się być dla dziecka przyjacielem, było im także trudniej pogodzić się z tym, że dziecko staje się większe.

Kwestionariusz Jakości Życia umożliwił prezentację przekonań rodziców dzieci z niepełnosprawnością w zakresie: zadowolenia, umiejętności-produktywności, możliwości działania-niezależności oraz przynależności do społeczności-integracji ze społecznością. Rodziców charakteryzowała dość duża satysfakcja i zadowolenie z własnego życia. Wyniki skali umiejętności, przynależność do społeczności mieszczą się w granicach wysokich, w skali możliwości działania uzyskano wyniki na poziomie bardzo wysokim, zaś w skali zadowolenia jakość życia rodziców była na poziomie średnim. Wykształcenie okazało się ważnym czynnikiem wpływającym na pozytywną ocenę jakości życia rodziców, zwłaszcza w sferze aktywności zawodowej. Najczęściej z miejsca pracy i wynagrodzenia za pracę byli zadowoleni rodzice posiadający wyższe wykształcenie. Wyrażali przekonanie, że są sprawiedliwie (tak jak inni) traktowani w pracy. Oceniali się jako lepszych pracowników, częściej odnosili sukcesy zawodowe. Rodzice w wieku 36-45 lat czuli się lepiej wynagradzani za pracę niż inni rodzice, lepiej także oceniali dotychczasowe życie niż osoby w pozostałych grupach wiekowych. Miejskie środowisko zamieszkania rodziców miało pozytywny wpływ na decyzje rodziców w niektórych pytaniach skali. Rodzice z miast wykazywali się większą cierpliwością, większą odpornością na krzywdy zaznane od innych, częściej wyrażali zadowolenie z sytuacji życiowej, domowej, lepiej ocenili doświadczenie zdobywane w pracy i codziennych czynnościach. Ta grupa rodziców wskazywała na większą swobodę poruszania się poza domem, większą samodzielność w korzystaniu z usług medycznych.

Wyodrębniono modele ról macierzyńskich i ojcowskich wśród rodziców wychowujących dzieci z niepełnosprawnością. Na podstawie kwalifikacji odpowiedzi kobiet wyłoniono dwie grupy matek ze względu na jakość ich macierzyństwa:

Model I. Matki pierwszoplanowe realizowały wszystkie lub większość zadań rodzicielskich i domowych w niewielkim stopniu korzystały z pomocy rodzeństwa i ojca dziecka. Posiadały bardzo dobre lub dobre relacje z niepełnosprawnymi dziećmi. Ponadto pozytywnie oceniały sprawowaną przez siebie opiekę nad dzieckiem. Matki pierwszoplanowe to 86% kobiet w rodzinach wychowujących niepełnosprawne dzieci.

Model II. Matki, które wspólnie z ojcami dzieci realizowały zadania rodzicielskie i obowiązki domowe. Posiadały raczej dobry kontakt z dziećmi. Wyodrębniono tu 14% kobiet.

Nie wyróżniono kobiet III modelu. Nie było matek, które w niewielkim stopniu angażowały się w role rodzicielskie i prace domowe, a realizowały się w innych sektorach życia, np. w życiu zawodowym. Nie było matek, które nie posiadały dobrego kontaktu z dzieckiem niepełnosprawnym i negatywnie oceniły sprawowaną przez siebie opiekę.

Na podstawie kwalifikacji odpowiedzi mężczyzn wyłoniono trzy grupy ojców ze względu na ich ojcostwa:

Model I. Ojcowie pierwszoplanowi to 13% mężczyzn w rodzinach wychowujących niepełnosprawne dzieci. To ojcowie, którzy w niewielkim stopniu byli wspierani przez matki w realizacji obowiązków domowych i rodzicielskich. Uważali, że mieli bardzo dobre lub dobre relacje z niepełnosprawnymi dziećmi. Ponadto pozytywnie ocenili sprawowaną przez siebie opiekę nad dzieckiem.

Model II. Cechy II modelu wykazało 64% ojców. To ojcowie, którzy wspólnie z matkami dzieci realizowali zadania rodzicielskie i prace domowe. Posiadali raczej dobry kontakt z dziećmi.

Model III. Role rodzicielskie zgodnie z III modelem prezentowało 23% ojców. Ci ojcowie nie byli zaangażowanymi w opiekę i prace domowe, ewentualnie byli drugimi, pomocniczymi opiekunami. Wskazywali, że ich kontakt z dzieckiem niepełnosprawnym nie był dobry. Raczej negatywnie ocenili sprawowaną przez siebie opiekę nad dzieckiem.

Komentując powyższe informacje, trudno oprzeć się wrażeniu, że w badanych rodzinach panuje wciąż wiele z atmosfery i relacji rodziny tradycyjnej lub mieszanej. Ojcowie wspomagali żony, jednak niewielu z nich wyręczało je całkowicie w realizacji obowiązków domowych czy opiece nad dziećmi. Na pewno jedną z przyczyn tego stanu może być brak aktywności zawodowej matek przy większej aktywności zawodowej ojców. Powoduje to, że matki pozostają w domu z dziećmi, zaś ojcowie, wychodząc do pracy, w mniejszym stopniu uczestniczą w zajęciach rodzicielskich.

Porównanie rodzin wychowujących dziecko z niepełnosprawnością intelektualną z rodzinami wychowującymi dzieci pełnosprawne wskazuje na istnienie zbyt wielu różnic niekorzystnych dla rodzin dzieci niepełnosprawnych, a szczególnie matek w tych rodzinach. Więcej rodziców dzieci z niepełnosprawnością niż rodziców dzieci pełnosprawnych posiadało

wrażenie, że nie ma czasu dla siebie, częściej nie mieli z kim porozmawiać na temat problemów związanych z zajmowaniem się dzieckiem, dotkliwiej odczuwali izolację społeczną. Zdaniem rodziców dzieci pełnosprawnych obowiązki domowe wykonywane były wspólnie, zaś w opiniach rodziców dzieci z niepełnosprawnością najczęściej wskazywano osobę matki. Rodzice dzieci pełnosprawnych na te zadania poświęcali też mniej czasu w ciągu dnia. W opiniach rodziców w obu badanych grupach to matki w większym stopniu zajmowały się podstawowymi czynnościami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa domowego, jednak w prawie wszystkich wymienionych pracach większa odpowiedzialność spadała na matki dzieci z niepełnosprawnością niż matki dzieci pełnosprawnych. Rodzice dzieci pełnosprawnych istotnie częściej zgłaszali wspólną opiekę nad dziećmi, zaś w rodzinach z dzieckiem niepełnosprawnym częściej za czynności opiekuńcze odpowiadały wyłącznie matki dzieci. Jednak już w przypadku złego samopoczucia dziecka w szkole natychmiast pojechałoby do szkoły więcej rodziców dzieci z niepełnosprawnością niż rodziców dzieci pełnosprawnych. Na inne wartości, umiejętności w procesie socjalizacji zwracali uwagę rodzice dzieci z niepełnosprawnością w porównaniu z rodzicami dzieci pełnosprawnych. Rodzice dzieci z niepełnosprawnością częściej deklarowali takie cechy jak zaradność, samodzielność, uczciwość, miłość i dobro. Rodzice dzieci pełnosprawnych dominowali w wyborze kreatywności, asertywności, prawości.

Dzieci w obu grupach rodzin inaczej spędzają czas wolny. Zdaniem rodziców dzieci pełnosprawne częściej chodziły do kina, spotykały się z rówieśnikami, korzystały z zajęć rekreacyjno-sportowych, należały do kółek zainteresowań, dzieci niepełnosprawne częściej uczestniczyły w wyjazdach zorganizowanych i imprezach lokalnych. Oprócz różnic w formach spędzania czasu wolnego wystąpiły różnice w intensywności wykorzystywanych form czasu wolnego. Deklaracje rodziców ujawniły dużo niższą aktywność w czasie wolnym dzieci z niepełnosprawnością w porównaniu z dziećmi pełnosprawnymi, a różnice te posiadały charakter istotny statystycznie. Rodzice dzieci pełnosprawnych byli częściej aktywni zawodowo niż grupa rodziców wychowujących dzieci z niepełnosprawnością, natomiast rodzice dzieci z niepełnosprawnością pracowali dłużej niż rodzice dzieci pełnosprawnych. Wszyscy rodzice marzyli o szczęściu rodzinnym, stabilnej sytuacji zawodowej. Rodzice dzieci z niepełnosprawnością częściej marzyli o samodzielności dzieci, zaś rodzice dzieci pełnosprawnych marzyli o ich dobrym wykształceniu, sukcesie zawodowym. W rodzinach dzieci pełnosprawnych częściej panuje egalitarny i mieszany model rodziny, zaś w rodzinach dzieci z niepełnosprawnością mieszany i tradycyjny. Rodzice dzieci pełnosprawnych uzyskali

wyższe wyniki w ocenie jakości własnego życia zarówno w całym teście, jak i w poszczególnych skalach.

Wnioski

Macierzyństwo i ojcostwo realizowane w rodzinach wychowujących niepełnosprawne dziecko wydaje się tworzyć dobre środowisko życia dzieci. Rodzice deklarują wzajemne wsparcie, istnienie więzi emocjonalnych, a to stanowi podstawowy gwarant prawidłowego przebiegu procesu socjalizacji dziecka.

Sytuacja ekonomiczna powinna być oceniona jako niekorzystna dla funkcjonowania rodziny, w której wychowywane jest dziecko ze znacznym lub umiarkowanym stopniem niepełnosprawności intelektualnej. Taki stan rzeczy wynika z niskiego wykształcenia rodziców i ich sytuacji zawodowej. Rodziny zgłaszały niewysokie dochody na realizację bieżących potrzeb rodziny. Bez wątplenia trzeba wzmocnić proces aktywizacji zawodowej rodziców dzieci z niepełnosprawnością, w tym organizację wolontariatu opieki nad dzieckiem.

Istnieje potrzeba większego włączania ojców dzieci w zajęcia domowe. Kobiety miały wrażenie, że brakuje im pomocy i cała opieka nad dzieckiem z niepełnosprawnością spoczywa na ich głowie. Dom nadal nie jest azylem odpoczynku wielu kobiet, lecz dodatkowym miejscem zatrudnienia, w którym pełnią jednocześnie funkcje pracownika i kierownika.

Szczególnie negatywne emocje towarzyszą zarówno matkom, jak i ojcom w momencie otrzymania informacji o niepełnosprawności ich dziecka. Szczególnie zintensyfikować należy pomoc rodzicom w szpitalu po przekazaniu informacji o niepełnosprawności dziecka. Ta wiadomość powinna być przekazywana obojgu rodzicom, nie tylko matkom. Istotne jest, aby odbywało się to przy aktywnej obecności psychologa.

Niepełnosprawność dziecka w rodzinie ma znamiona wydarzenia kryzysowego i z form interwencji kryzysowej należy w takiej sytuacji korzystać. Należy przeciwdziałać tendencjom do zaprzeczania czy zniekształcania rzeczywistości, uczyć formułowania problemu najważniejszego do rozwiązania w danym momencie, ćwiczyć koncentrację na problemach „tu i teraz”, zinterioryzować skuteczne strategie radzenia sobie z sytuacjami problemowymi i kryzysowymi.

Zauważono niedostateczną opiekę w ramach działań instytucji wczesnej interwencji. Istnieje potrzeba powstawania większej liczby placówek wczesnej interwencji oraz instytucji przeznaczonych do diagnozowania rozwoju dziecka.

W realizacji ról rodzicielskich transformacji wymaga funkcja czasu wolnego matek i ojców. Konieczne wydaje się organizowanie wypoczynku dla rodziców, szczególnie aktywnych jego form. Wiele powinno się też zmienić w czasie wolnym niepełnosprawnych dzieci. Istnieje biała plama w tym zakresie w systemie wsparcia rodzin. Nie ma pełnej integracji społecznej osób niepełnosprawnych, bez celowo zorganizowanego uczestnictwa w pełnosprawnym świecie, możliwości aktywnego spędzenia czasu wolnego. Dzieci ze specyficznymi trudnościami mają takie same prawa do korzystania z instytucji sportu, rekreacji i kultury. Aktywne formy wypoczynku usprawniają i hartują organizm, przez co likwidują bądź zmniejszają skutki zaburzeń w rozwoju fizycznym niepełnosprawnych dzieci. Jest tu miejsce na wolontariat studentów i osób starszych, które chciałyby swój czas poświęcić na społecznie użyteczną działalność.

Istnieje potrzeba oddzielnych zajęć warsztatowych dla matek i ojców, którzy zgłaszali wiele trudności wychowawczych i poczucie braku informacji o metodach skutecznego rodzicielskiego postępowania. Jest to przede wszystkim zadanie placówek szkolnych i opiekuńczo-wychowawczych

W sferze jakości życia rodziców intensyfikacji wymaga proces integracji matek i ojców wychowujących dziecko ze znaczną i umiarkowaną niepełnosprawnością z szerszą społecznością lokalną i stwarzanie możliwości większej aktywności społecznej tych rodziców. Jednym z rozwiązań staje się kształtowanie pozytywnych postaw społecznych wobec dzieci z niepełnosprawnościami, co w dalszej konsekwencji przyczyni się do tworzenia mechanizmów wsparcia rodziców.

Zebrane opinie matek i ojców wskazują na trudną sytuację rodzin, w życiu których dotychczas niewiele się zmieniło pomimo wielu istniejących strategii i programów. Rodziny nie potrafią same rozwiązać swoich problemów, więc taką pomoc powinny uzyskać z zewnątrz. Efektywność wsparcia rodziny zależy od ustalenia koniecznego zakresu oraz doboru skutecznych, pożądanych działań. Budowanie SIECI WSPARCIA wokół rodziny powinno przebiegać wokół sześciu głównych platform wspierających:

- 1) doradca rodzinny
- 2) służba zdrowia
- 3) placówki edukacyjne, poradnie psychologiczno-pedagogiczne

- 4) instytucje pomocy społecznej
- 5) PFRON, PCPR-y
- 6) organizacje i stowarzyszenia, w tym wolontariat.

Wybrane formy wsparcia wymienionych instytucji i osób ujęłam w schemat, który zamieściłam w pracy.

Podsumowując, należy stwierdzić, że rodzina jako struktura społeczna dotkliwie odczuwa skutki wychowywania dziecka z niepełnosprawnością, o czym świadczy ekonomiczna i zawodowa kondycja rodziny oraz nierówny podział obowiązków domowych i opiekuńczych. Szczególnie istotne wydaje się pochylenie nad macierzyństwem, gdyż matki dzieci, chociaż nie były fachowo przygotowane, realizują większość obowiązków domowych i opiekuńczych. W rodzinnym mikrowymiarze rodzice są dla siebie wsparciem, a w pedagogii kierują się zasadami samodzielności dziecka i jego pozytywnego nagradzania. Rodzice pozytywnie oceniają jakość życia. Oznacza to, że zaakceptowali dziecko z niepełnosprawnością i odnaleźli swoje szczęście w rodzinie, chociaż w ich życiu wydarzyło się wiele dramatycznych sytuacji i przeżyć.

Wydaje się, że rodzina polska wychowująca niepełnosprawne intelektualnie dziecko stanowi nieocenioną wartość dla jego rozwoju, jest wspólnotą gwarantującą realizację jego potrzeb i rozwój szans życiowych.

Badania dały możliwość wyizolowania obszarów wsparcia rodziny, do których z pewnością należy zaliczyć wsparcie zawodowe, informacyjne i finansowe rodziny. Wsparcie rodziny to istotna kategoria jakości życia dzieci z niepełnosprawnością w niej wychowywanych. Rodzina bowiem funkcjonuje nie tylko w układzie wewnątrzrodzinnym, ale również na platformie współpracy członków rodziny i społecznych środowisk jej życia.

W pracy nie zawsze udało się uniknąć aspektu normatywnego, opartego na własnych przekonaniach i zasadach, takie stanowiska pojawiają się także w literaturze przedmiotu. Wydaje się, że prezentowana publikacja wpisze się w dorobek prac naukowych, a być może wzbudzi chęć kontynuacji, rozwinięcia i uzupełnienia niniejszych zamierzeń badawczych.

4. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych (artystycznych)

Oprócz omówionej publikacji jestem autorką czterech monografii, współautorką raportów z badań oraz jednym z redaktorów monografii. W skład mojego dorobku naukowego wchodzi: 19 artykułów w czasopismach z listy B, 31 publikacji stanowiących

rozdziały w monografiach i 25 innych, recenzowanych prac naukowych. Łącznie 83 publikacje spełniające kryteria pracy naukowej.

Szczegółowa charakterystyka dorobku naukowego została przedstawiona w tabeli 1.

Tabela 1. Wykaz dorobku naukowego dr Doroty Tomczyszyn

	łączna liczba prac	liczba prac z punktacją ministerstwa	łączna wartość punktacji ministerstwa
Ogółem	83	55	300
monografia (autor)	5	5	84
raport z badań / ekspertyza	2	0	0
monografia polska (redaktor)	1	0	4
rozdział w monografii polskiej	29	29	111
rozdział w monografii zagranicznej	2	2	10
artykuły w czasopiśmie z listy B	19	19	91
artykuły w czasopiśmie polskich	7	0	0
referat w materiałach pokonferencyjnych zagranicznych (prace recenzowane)	2	0	0
referat w materiałach pokonferencyjnych polskich (prace recenzowane)	10	0	0
rozdział w książce polskiej (prace recenzowane)	6	0	0

Źródło: na podstawie bazy afiliowanych publikacji pracowników naukowych zatrudnionych w PSW, Biblioteka PSW,

Liczebność i cytowalność opublikowanego dorobku według baz przedstawia się następująco:

Tabela 2. Liczba publikacji i cytowań w bazach według stanu na 17.07.2017 r.

Nazwa bazy	Liczba publikacji naukowych w bazie	Liczba cytowań publikacji według bazy	Indeks Hirscha publikacji według bazy
WoS	1	0	0
Publish or Perish	24	15	3
Google Scholar	24	15	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie baz: WoS, BazEkon, Publish of Perish oraz Google Scholar

Zainteresowania naukowe widoczne w monografiach, artykułach i rozdziałach w monografiach związane są z pedagogicznymi i społecznymi aspektami funkcjonowania osób z niepełnosprawnością, przede wszystkim z niepełnosprawnością intelektualną i koncentrują się wokół czterech obszarów:

1. rodziny osoby z niepełnosprawnością intelektualną
2. edukacji specjalnej i pracy pedagoga specjalnego
3. aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością
4. postaw społecznych i stereotypów związanych z osobami z niepełnosprawnością

Rodzina osoby z niepełnosprawnością intelektualną

Najważniejsze działania w ramach mojej aktywności naukowej wiążą się z rodziną osoby z niepełnosprawnością. W 2011 roku opublikowałam monografię:

Dorota Tomczyszyn (2011), Rodzina z dzieckiem niepełnosprawnym intelektualnie w wymiarze społecznym i ekonomicznym, Wydawnictwo PSW, Biała Podlaska, 233 strony.

Monografia dotyczy penetracji badawczej rodziny z dzieckiem z niepełnosprawnością intelektualną w wymiarze społecznym i ekonomicznym. Praca posiada charakter badawczy. Wykorzystano dwie techniki badawcze: autorską ankietę „Sytuacja społeczno-ekonomiczna rodziny wychowującej dziecko z niepełnosprawnością intelektualną” oraz Skalę Postaw Wobec Osób Niepełnosprawnych profesora dr hab. Andrzeja Sękowskiego. Badania zrealizowano w 2009 r., wzięło w nich udział 136 rodzin dzieci z niepełnosprawnością intelektualną, 136 studentów i 136 mieszkańców powiatu bialskiego. Wskazano na społeczne i ekonomiczne funkcjonowanie rodziny zarówno w wymiarze mikrospołecznym, jak i makrospołecznym. Wyodrębniono najważniejsze problemy rodzin. Sytuację ekonomiczną rodziny co trzecia z badanych rodzin oceniła negatywnie. Rodzice dzieci z niepełnosprawnością intelektualną wykonywali pracę zawodową zazwyczaj o charakterze fizycznym lub korzystali z systemu emerytalno-rentowego, dochody połowy rodzin nie przekraczały 500 złotych na jedną osobę. Najistotniejsze trudności społecznego funkcjonowania rodzin wynikały, zdaniem rodziców, z niekorzystnych postaw społecznych wobec niepełnosprawności, wskazywano także problemy edukacyjne. Rodzice akcentowali potrzebę większej integracji edukacyjnej i rekreacyjnej dzieci. Zauważali jednak pozytywne zmiany społeczne odnośnie traktowania osób z niepełnosprawnością. Wiele cennych informacji możliwych do wykorzystania w działaniach pedagogicznych otrzymano, analizując wyniki Skali Postaw Wobec Osób Niepełnosprawnych, zwłaszcza że dokonano porównań w trzech grupach. Postulaty pracy były wkomponowane w ogólne tendencje dotyczące integracji

i inkluzji rodziny z szerszą społecznością i pracy z rodziną wychowującą niepełnosprawne dziecko. Wyniki mogą stać się inspiracją do podejmowania różnorodnych form rehabilitacji osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Praca skłoniła mnie do przyjrzenia się problematyce rodziny w szerszej perspektywie, wykorzystania wiedzy pedagogicznej i socjologicznej w celu porównania sytuacji takich rodzin z rodzinami wychowującymi pełnosprawne dzieci, co uczyniłam w kolejnych badaniach będących podstawą procesu habilitacyjnego. Oczywiście łatwiej diagnozować rzeczywistość, trudniej ją zmieniać, ale bez diagnozy nie można podjąć żadnego działania. Ukazała się recenzja tej książki w języku polskim i angielskim: W. Romanowicz: recenzja książki Doroty Tomczyszyn pt.: Rodzina z dzieckiem niepełnosprawnym intelektualnie w wymiarze społecznym i ekonomicznym, Rozprawy Społeczne nr 2, t. V, Wyd. PSW, Biała Podlaska 2011, s.72-75.

Można wskazać także 15 publikacji związanych z problemami rodzin, w większości rodzin wychowujących dziecko z niepełnosprawnością intelektualną. Poruszone w nich zostały kwestie pojawienia się dziecka z niepełnosprawnością w rodzinie, wsparcia instytucjonalnego rodzin wychowujących dziecko z deficytem intelektualnym, znaczenia wykształcenia rodziców, socjo-ekonomicznych uwarunkowań egzystencji rodziny:

Dorota Tomczyszyn (2016), Trudności w realizacji ról rodzicielskich rodziców dzieci z niepełnosprawnością intelektualną, w: Kiedy myślimy rodzina. Praca Socjalna w Teorii i Działaniu, red. M.Duda, K.Kutek-Składek, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Wydawnictwo naukowe, Kraków 2016, s. 231-248.

Dorota Tomczyszyn (2016), Struktura i warunki ekonomiczne rodzin wychowujących dziecko z niepełnosprawnością intelektualną, w: Dylematy życia rodzinnego. Diagnoza i wsparcie, red. M.Szyszka, Wyd. KUL, Lublin, s. 91-110.

Dorota Tomczyszyn (2015), Ojciec dziecka z niepełnosprawnością, w: Obudzić (nieodkryty) potencjał małżeństwa i rodziny, red. A.Rynio, K.Braun, M.Jeziorański, I.Szewczak, Wyd. Episteme, Lublin, s. 119-130.

Dorota Tomczyszyn (2015), Pojawienie się dziecka z niepełnosprawnością intelektualną w rodzinie, w: Sytuacje graniczne w biegu ludzkiego życia, red. J. Wiśniewska, Akademia Pedagogiki Specjalnej, Warszawa, s. 109 -123.

Dorota Tomczyszyn (2015), Wartość rodziny wychowującej dziecko niepełnosprawne. Wybrane formy pomocy i wsparci, w: Rodzina jako wartość; wzory-modele-redefinicje, red. W. Muszyński, wyd. Adam Marszałek, Olsztyn, s. 470-494.

Dorota Tomczyszyn (2015), Trudności w funkcjonowaniu rodziny posiadającej dziecko z upośledzeniem umysłowym w opinii rodziców dzieci z oligofrenią w Białej Podlaskiej, w: Kondycja współczesnych rodzin, red. W. Muszyński, wyd. Adam Marszałek, Olsztyn, s. 316-336.

Dorota Tomczyszyn (2013), Jakość życia matek wychowujących dziecko z niepełnosprawnością intelektualną, Zamojskie studia i materiały, seria: Fizjoterapia, tom XV, zeszyt 2, Zamość, s. 87-102.

Dorota Tomczyszyn (2013), Social conditions of the existence of a Polish family with an intellectually disabled child, w: Social Sciences for Regional Development 2012: Impact of the financial capital on the region's economic competitiveness, Daugavpils Universitate, Łotwa, Daugavpils, s. 78-88.

Dorota Tomczyszyn (2012), Rola wsparcia instytucjonalnego rodziny posiadającej dziecko z niepełnosprawnością intelektualną w Białej Podlaskiej, w: Wielość obszarów we współczesnej pedagogice specjalnej, red. Z. Palak, D. Chmich, A. Pawlak, Wyd. UMCS, Lublin, s. 479-490.

Dorota Tomczyszyn (2010), Wykształcenie i rodzaj wykonywanej pracy zawodowej rodziców wychowujących dziecko z niepełnosprawnością intelektualną w Białej Podlaskiej zagrożeniem czy szansą rozwoju ich niepełnosprawnego dziecka?, Rozprawy Społeczne nr 1, t. IV, PSW, Biała Podlaska, s.109-128.

Dorota Tomczyszyn (2010), Ekonomiczne uwarunkowania egzystencji rodziny posiadającej dziecko z niepełnosprawnością intelektualną, w: Partnerstwo i współpraca a kryzys gospodarczo-społeczny w Europie Środkowej i Wschodniej, red. S. Partycki, Wyd. KUL, Lublin, t. I, s. 616-628.

Dorota Tomczyszyn (2010), Obraz możliwości rodzinnych osób upośledzonych umysłowo w percepcji mieszkańców powiatu bialskiego, w: Edukacyjne i rehabilitacyjne konteksty rozwoju osób niepełnosprawnych w różnych okresach ich życia, red. Z. Palak, A. Bujnowska, A. Pawlak, Wyd. UMCS, Lublin, s. 109-119.

Dorota Tomczyszyn, Beata Dajema (2010), Przemoc domowa. Wywiady z matkami – ofiarami przemocy w Białej Podlaskiej, Rozprawy Społeczne nr 2, t. IV, PSW, Biała Podlaska, s. 116-137.

Dorota Tomczyszyn (2011), Kultura ludowa w życiu rodziny tradycyjnej a współczesne oblicze rodziny, w: Geertz a hybrydowa wersja antropologii interpretacyjnej, red. A. Szafranski, Wyd. KUL, Lublin, s. 153-168.

Dorota Tomczyszyn (2009), Dziecko niepełnosprawne w rodzinie, rozpacz czy miłość rodzicielska?, w: Kocha się raz? Miłość w relacjach partnerskich i rodzinnych, red. W. Muszyński, M. Sokołowski, Adam Marszałek, Toruń, s. 178-190.

Edukacja specjalna i praca pedagoga specjalnego

Jako absolwentka pedagogiki specjalnej UMCS w Lublinie wiele uwagi poświęcam problematyce edukacji specjalnej i nauczania integracyjnego. W tym zakresie opublikowałam monografię oraz 13 prac naukowych.

Dorota Tomczyszyn (2012), Dzieci z upośledzeniem umysłowym w środowisku szkolnym - refleksje nauczyciela, Wyd. PSW, Biała Podlaska, 147 stron.

Niniejsza publikacja odwołuje się przede wszystkim do merytorycznych aspektów pracy nauczyciela i wychowawcy uczniów z upośledzeniem intelektualnym uczących się w szkole specjalnej. Zaproponowałam projekty dydaktyczne i wychowawcze, które zastosowałam podczas 10-letniej pracy w szkole specjalnej. Wśród nich znajdują się: propozycja współpracy nauczyciela szkoły specjalnej z domem kultury, strategia pracy nad asertywnością dzieci i młodzieży w ramach projektu profilaktyki uzależnień „Umiem właściwie wybierać”. Podjęłam temat komputeryzacji edukacji specjalnej, zaproponowałam projekt edukacji europejskiej, wskazałam na choreoterapeutyczne właściwości tańca. Pracę wzbogacają propozycje scenariuszy zajęć do wykorzystania w pracy z uczniem z niepełnosprawnością intelektualną w szkole podstawowej oraz gimnazjum. W ten sposób przedstawiłam sylwetkę pedagoga specjalnego z jego zróżnicowanym warsztatem pracy, pomysłowością, twórczym zaangażowaniem w wykonywanie zawodu-misji. Zagadnienia obejmują oceną możliwości kształtowania kompetencji uczniów z niepełnosprawnością intelektualną. Prezentowane treści mogą stanowić także źródło poszukiwań inspiracji pedagogicznych w zakresie pedagogiki specjalnej. Atutem pracy jest fakt, że projekty zostały już zweryfikowane w praktyce, nie stanowią tylko modelu teoretycznego. W zasadzie są także sprawozdaniem z niewielkiej części mojej aktywności zawodowej na stanowisku nauczyciela szkoły specjalnej.

W zakres omawianej tematyki wpisują się także artykuły. Poruszałam w nich zagadnienia związane z opiniami o pracy w klasie integracyjnej, przemianach w edukacji specjalnej, metodyce procesu czytania ze zrozumieniem uczniów z niepełnosprawnością intelektualną, edukacją medialną, charakterem pracy pedagoga specjalnego.

Dorota Tomczyszyn (2013), Opinie nauczycieli gimnazjum w Białej Podlaskiej o pracy w klasie integracyjnej, Rozprawy Społeczne nr 1, t. VII, PSW, Biała Podlaska, s. 97-108.

Dorota Tomczyszyn, Wiesław Romanowicz (2015), Трансформация образа учителей и педагогов в современной социальной реальности, w: Гульні і забавы ў культуры правядзення вольнага часу дзяцей і моладзі: выклікі і пересцярогі, Ўл. П. Люкевіч і інш. (red.), Брэстскі Гасударственный Университет им. А.С. Пушкина, Брэст, s. 110-118.

Dorota Tomczyszyn (2013), Dylematy związane z kształceniem osób z niepełnosprawnością, w: Strategie działań w warunkach kryzysu, red. S. Partycki, Wyd. KUL, Lublin, s. 116-124.

Joanna Hackiewicz, Dorota Tomczyszyn (2012), Czytanie ze zrozumieniem uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim na przykładzie pracy w klasie V i VI ZSS w Białej Podlaskiej, Szkoła Specjalna nr 5, s. 367-372.

Dorota Tomczyszyn (2010), Sylwetka pedagoga specjalnego i charakter jego pracy, w: Europejska perspektywa edukacji człowieka. Pedagogika-Przyszłość-Tendencje, red. B. Dobrowolska, A. Pawilionis, Wyd. Akademii Podlaskiej, Siedlce, s. 107-112.

Dorota Tomczyszyn (2008), Kompetencje medialne nauczycieli szkoły specjalnej w Białej Podlaskiej, w: Media elektroniczne w życiu dziecka w kontekście wartości wychowawczych oraz zagrożeń, red. J. Izdebska, Trans Humana, s. 200-207.

Dorota Tomczyszyn (2007), Identyfikacja z zawodem nauczycieli nauczania zintegrowanego, w: Praca, etos, wychowanie, red. H. Konowałuk M. Nowak, Wyd. PWSZ Biała Podlaska, s. 250-258.

Dorota Tomczyszyn (2006), Nauczyciel wobec agresji w klasie, w: Agresja i przemoc we współczesnym społeczeństwie, red. M.J. Dyrda, Wyd. Akademii Podlaskiej, Siedlce, s. 57-64.

Dorota Tomczyszyn (2005), Ja i świat – rola komputera i Internetu w pracy z uczniem upośledzonym umysłowo, w: Dziecko i media elektroniczne – nowy wymiar dzieciństwa, red. J. Izdebska, T. Sosnowski, Wyd. Trans Humana, Białystok, s. 247-255.

Dorota Tomczyszyn (2005), Świadomość bodźców i porażek w pracy nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej, Zeszyty Naukowe: Pedagogika t. IV, część I, red. J. Piekarski A. Głowali, J. Mielczarek, PWSZ Płock, s. 453-462.

Dorota Tomczyszyn (2004), Działalność nauczyciela w środowisku w opinii nauczycieli nauczania wczesnoszkolnego w Białej Podlaskiej, w: Zapotrzebowania a oferta edukacyjna w lokalnej polityce oświatowej, red. J. Marchel, M. Nowak, Wyd. PWSZ, Biała Podlaska, s.263-272.

Dorota Tomczyszyn (2003), Rozumienie czytanego tekstu uczniów szkół widzących i niedowidzących pochodzących ze środowisk wiejskich i miejskich, w: Uwarunkowania rozwoju dzieci i młodzieży wiejskiej, red. J. Zagórski, M. Skład, Instytut Medycyny Wsi, Lublin 200, s. 225-264.

Dorota Tomczyszyn (2002/2003), Funkcja opiekuńcza w świadomości nauczycieli nauczania początkowych, w: Nauczanie Początkowe nr 1, s. 5-13.

Aktywizacja zawodowa osób z niepełnosprawnością

Kolejny ważny obszar zainteresowań naukowych wiąże się z problematyką aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością. Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych, wykorzystanie czasu wolnego osób niepełnosprawnych, aktywizacja zawodowa kobiet niepełnosprawnych, wpływ płci, miejsca zamieszkania, stopnia niepełnosprawności na proces aktywizacji zawodowej to istotna część moich zainteresowań badawczych w tym zakresie. W wyniku tych poszukiwań naukowych powstało 12 artykułów oraz monografia, której jestem jednym z dwóch redaktorów. Ponadto w ramach projektu dofinansowanego przez EFS powstał raport z badań dotyczący aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością, którego jestem jednym z autorów (2011). Podczas prowadzenia badań pełniłam funkcje koordynatora merytorycznego, opracowałam metody badawcze i zastosowane narzędzia, koordynowałam proces badawczy, opisałam część wyników.

Józef Bergier, Dorota Tomczyszyn (2011), Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich w województwie lubelskim. Raport z badań, Wyd. PSW, Biała Podlaska, s.186.

Raport z badań powstał w wyniku realizacji zespołowego projektu badawczego. Podczas tych prac pełniłam funkcję koordynatora merytorycznego. Celem głównym była identyfikacja oraz charakterystyka czynników mających wpływ na podejmowanie aktywności zawodowej przez osoby niepełnosprawne zamieszkałe na obszarach wiejskich Lubelszczyzny poprzez wieloaspektową analizę uwarunkowań stanowiącą płaszczyznę do generowania innowacyjnych rozwiązań adekwatnych do potrzeb osób niepełnosprawnych. Przebadano 800 osób z niepełnosprawnością zamieszkujących obszary wiejskie województwa oraz 100 pracodawców w latach 2010-2011. Mój wkład w powstanie tej pracy polegał na opracowaniu narzędzi badań skierowanych do osób z niepełnosprawnością, jak i do pracodawców, na koordynacji prowadzenia badań, opisanu części wyników. Byłam autorem analizy części

pracy dotyczącej aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością, koordynowałam powstanie publikacji. Analiza wyników przeprowadzonych badań pokazuje, że jeden z podstawowych celów rehabilitacji zawodowej osób z niepełnosprawnością, jakim jest wzrost aktywności zawodowej tej grupy osób, wydaje się być nadal odległy i trudny do zrealizowania. Przeprowadzone analizy wskazują bowiem na występowanie szeregu barier tkwiących zarówno w systemie i organizacji prawnolegisacyjnej omawianego procesu, jak i w społecznym kontekście środowiska pracy. Analiza wypowiedzi ankietowanych z dysfunkcjami organizmu wskazuje na następujące uwarunkowania bierności zawodowej osób niepełnosprawnych:

- brak ofert pracy odpowiednich dla osób o różnym stopniu i rodzaju niepełnosprawności,
- miejsce zamieszkania i wynikające z niego utrudnienia z dojazdem do miejsca pracy,
- ograniczenia wynikające z niepełnosprawności,
- niewystarczające wykształcenie,
- negatywne nastawienie pracodawców do osób niepełnosprawnych.

Istotnym okazał się fakt, że biorący udział w badaniu pracodawcy Lubelszczyzny również uznali powyższe czynniki jako najistotniejsze, ich zdaniem, przyczyny niepodjęcia przez osoby niepełnosprawne zatrudnienia. Ankietowani pracodawcy, rozpatrując przyczyny małej aktywności zawodowej osób, zwracali uwagę na postawy samych zainteresowanych. Ich zdaniem decyzję o podjęciu pracy utrudnia osobom niepełnosprawnym: brak wiary we własne siły, trudności w „pokazywaniu swoich atutów”, lęk przed reakcją współpracowników – odrzuceniem i niezrozumieniem, obawa o utratę świadczeń, uzależnienie od pomocy innych, nieznajomość swoich praw, obawa o stan zdrowia, lenistwo.

Badania wskazały na konieczność współpracy wszystkich instytucji działających na rzecz osób z niepełnosprawnością oraz pracodawców lokalnego rynku pracy. Zarówno pracodawcy, jak i osoby z niepełnosprawnością mieszkające na wsi rzadko korzystali z technologii internetowej, aby zatrudnić pracownika czy znaleźć zatrudnienie. Częściej wybierano bezpośrednie kontakty w relacji pracodawca-pracownik. Wnioskuje się więc o stwarzanie możliwości takich bezpośrednich relacji. Szansą na tak potrzebną zindywidualizowaną pracę nad aktywizacją osób z różnym stopniem i rodzajem niepełnosprawności może być zwiększenie liczby doradców zawodowych i tzw. *trenerów*

pracy, którzy wspomagaliby osoby z niepełnosprawnością w zatrudnieniu i monitorowali ten proces tak długo, jak będzie to konieczne. Warunkiem rozpoczęcia procesu aktywizacji osób trwale bezrobotnych powinno być objęcie ich wsparciem psychologicznym, po to, aby osoba borykająca się z niepełnosprawnością miała akceptujący stosunek do siebie, poczucie własnej wartości i godności oraz po to, by potrafiła realnie ocenić stawiane jej wymagania i własne szanse na aktywne życie zawodowe. Aby móc skutecznie konkurować na otwartym rynku pracy osoba niepełnosprawna musi oferować pracodawcy swoją wiedzę i umiejętności na poziomie co najmniej tak dobrym jak u osób sprawnych. Wskazywana przez badanych bariera, jaką jest profil i poziom posiadanego wykształcenia, wymusza podjęcie działań doszkalających. Rozwiązaniem może okazać się zdalne nauczanie, czyli tzw. e-learning. Publikacja jest reprezentatywną diagnozą społeczną w zakresie aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością zamieszkujących na wsi. Stanowi pionierską pracę odnoszącą się do sytuacji województwa lubelskiego.

Aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością, red. Dorota Tomczyszyn, Wiesław Romanowicz, Wyd. PSW, Biała Podlaska 2012, 518 stron.

W pracy znajduje się 39 referatów podzielonych na pięć części: (I) Sytuacja społeczno-zawodowa osób z niepełnosprawnością na rynku pracy; (II) Szanse i bariery aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością; (III) Rola rodziny, organizacji i instytucji działających na rzecz osób z niepełnosprawnością w ich aktywizacji zawodowej; (IV) Znaczenie nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych w aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością, (V) Transformacja postaw w postrzeganiu osób niepełnosprawnych a ich sytuacja zawodowa. Autorzy referatów reprezentują różne dziedziny nauki i ponad 10 środowisk naukowych w Polsce. W pracy zamieszczono artykuły m.in. prof. dr hab. Janusza Kirenko, prof. dr hab. Marii Chodkowskiej, dr hab. Bernadety Szczupał, dr hab. Józefa Bednarka i innych. Znalazł się w niej mój artykuł dotyczący telepracy jako elastycznej formy zatrudnienia osób niepełnosprawnych. Pracę recenzowała prof. dr hab. Zofia Palak.

W problematykę aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością wpisują się następujące publikacje:

Dorota Tomczyszyn, Józef Bergier, Wiesław Romanowicz (2016), Professional activation of disabled men dwelling in the rural areas of Lublin Voivodeship, *Studia Ekonomiczne i*

Regionalne, Biała Podlaska, T.9, nr 1, s.96-110.

Dorota Tomczyszyn, Józef Bergier, Wiesław Romanowicz, Zofia Kubińska (2014), Barriers to Professional Activity in the Opinion of the Disabled and Employers from Lubelskie Voivodship, *Barometr Regionalny. Analizy i Programy*, Zamość, t.12, nr 1, s. 99-107.

Wiesław Romanowicz, Józef Bergier, Dorota Tomczyszyn (2013), Age as a Differential Factor of the Activity of Disabled People in the Rural Areas of the lubelskie Voivodship, *Barometr Regionalny. Analizy i Programy*, Zamość, t. 11 nr 1, s. 71-80.

Józef Bergier, Dorota Tomczyszyn, Wiesław Romanowicz (2013), Aktywizacja zawodowa kobiet niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich, *Niepełnosprawność i Rehabilitacja*, nr 2, s. 24-36.

Józef Bergier, Dorota Tomczyszyn, Wiesław Romanowicz (2012), Wykorzystanie czasu wolnego osób niepełnosprawnych z obszarów wiejskich województwa lubelskiego, *Zamojskie Studia i Materiały seria: Fizjoterapia, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji*, Rok wydania XIV, zeszyt 1, Zamość, s.147-157.

Dorota Tomczyszyn (2012), Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych w dobie kryzysu światowego, w: *Problemy aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością zamieszkałych na obszarach wiejskich*, red. J. Żbikowski, D. Dąbrowski, M. Kuźmicki, Wyd. PSW, PFRON, Biała Podlaska, s. 121-140.

Dorota Tomczyszyn (2011), Osoby z niepełnosprawnością intelektualną a praca zawodowa – refleksje badawcze, w: *Niepełnosprawni sprawni i pełnosprawni na rynku pracy i w edukacji*, red. M. Jedynek, E. Żerel, M. Podstawka, WSNS, Lublin, s. 284-308.

Dorota Tomczyszyn (2011), Aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością w opiniach osób niepełnosprawnych pochodzących z terenów wiejskich województwa lubelskiego, w: *Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich w województwie lubelskim. Raport z badań*, J. Bergier, D. Tomczyszyn, Biała Podlaska, s. 27 -114.

Dorota Tomczyszyn (2009), Mieszkańcy powiatu bialskiego na temat pracy osób niepełnosprawnych, w: *E-gospodarka, e-społeczeństwo w Europie środkowej i Wschodniej*, red. S. Partycki, Wyd. KUL, Lublin, t. II s. 285-289.

Dorota Tomczyszyn (2009), Opinie o pracy zawodowej osób niepełnosprawnych – refleksje badawcze, w: *Wybrane aspekty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych z obszarów wiejskich*, red. J. Żbikowski i A. Siedlecka, Wyd. PSW, PFRON, Biała Podlaska, s.111-119.

Dorota Tomczyszyn (2008), Praca zawodowa osób upośledzonych w percepcji mieszkańców powiatu bialskiego, w: *Homo creator czy homo ludens? Nowe formy aktywności*

i spędzania czasu wolnego, red. W. Muszyński, M. Sokołowski, Adam Marszałek, Toruń, s. 85-94.

Dorota Tomczyszyn (2007), Dylematy związane z pracą osób niepełnosprawnych, w: Praca, etos, wychowanie, red. H. Konowałuk, M. Nowak, Wyd. PWSZ, Biała Podlaska, s. 263-267.

Postawy społeczne i stereotypy wobec osób z niepełnosprawnością

Celem moich zamierzeń naukowych jest także burzenie stereotypów w traktowaniu osób z niepełnosprawnością, pokazywanie nie tylko ograniczeń, ale przede wszystkim olbrzymich możliwości tej grupy społecznej. Na ten temat napisałam monografię oraz 10 publikacji naukowych.

Dorota Tomczyszyn (2009), Społeczne problemy funkcjonowania osób z upośledzeniem umysłowym w opinii mieszkańców powiatu bialskiego, Wyd. PSW, Biała Podlaska, 144 strony.

Publikacja stanowi raport z badań, które szukały odpowiedzi na pytanie, jakie znaczenie w społecznej świadomości odgrywa zjawisko niepełnosprawności intelektualnej. Werbalnym odpowiednikiem postaw społecznych wyrażanych wobec kogoś są opinie, które o nim formułujemy. Badania zrealizowano w maju 2007 r. wśród 334 mieszkańców powiatu bialskiego. Ich celem było poznanie opinii mieszkańców na temat funkcjonowania osób z niepełnosprawnością intelektualną w różnych sektorach życia społecznego (szkole, pracy, rodzinie, czasie wolnym). W opiniach mieszkańców powiatu bialskiego osoba niepełnosprawna to najczęściej: osoba chora fizycznie lub psychicznie, taka, która potrzebuje pomocy, wsparcia innych lub osoba nieszczęśliwa, pokrzywdzona przez los. Wśród cech osób z niepełnosprawnością intelektualną mieszkańcy powiatu najczęściej zauważali cechy negatywne. Badani nie byli zwolennikami integracji edukacyjnej osób z niepełnosprawnością intelektualną. Większość popierała umieszczanie dzieci niepełnosprawnych intelektualnie w szkołach i klasach specjalnych. Zdaniem badanych w pracy zawodowej osoby z niepełnosprawnością intelektualną powinny otrzymywać podobne wynagrodzenie jak zdrowi pracownicy, ale mieć zmniejszone wymagania.

Wartość pozycji wynika z założenia, że inkluzja społeczna osoby z niepełnosprawnością musi być oparta na pozytywnych postawach społecznych wobec niepełnosprawności, ale także korzystnych realiach życia codziennego. Obecnie nastał czas, gdy konieczne jest przypomnienie społeczeństwu, że akceptacja osób z niepełnosprawnością

intelektualną to nie akt litości czy współczucia, lecz wyraz demokratyzacji stosunków społecznych w Polsce. Celem podstawowym rozwoju społeczno osoby z niepełnosprawnością intelektualną, bez względu na stopień niepełnosprawności intelektualnej, jest rozwój samodzielności, personalizacji i socjalizacji. Stworzenie warunków inkluzji powinno służyć przede wszystkim zaspokajaniu potrzeb psychospołecznych osób z niepełnosprawnością, a warunkiem tego procesu są adekwatne postawy społeczne wobec osób z niepełnosprawnością. Ukazała się recenzja książki autorstwa W. Romanowicza (W. Romanowicz, „Review of book social problems of the functioning of persons with mental impairment in the opinion inhabitants of the bialski district by Dorota Tomczyszyn”, Rozprawy Naukowe nr 3, PSW, Biała Podlaska 2009, s.333-336.

Spoleczne definiowanie osób z niepełnosprawnością, postawy wobec tej grupy społecznej zainspirowały mnie do publikacji następujących prac:

Dorota Tomczyszyn (2015), Stereotypy jako forma zagrożenia bezpieczeństwa funkcjonowania osób z niepełnosprawnością w wybranych sektorach życia”, w: W poszukiwaniu indywidualnych dróg wspierających wszechstronny rozwój osób z niepełnosprawnością, red. B.Szczupał, A.Giryński G. Szumski, Wyd. APS, Warszawa, s.136-147.

Dorota Tomczyszyn (2012), Stereotypy społeczne jako społeczne nastawienia wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną, w: Stereotypy a starość i niepełnosprawność, red. A. Leszczyńska-Rejchert, E. Kantowicz, Akapit, Toruń, s. 155-174.

Dorota Tomczyszyn (2009), Psychospoleczne definiowanie osób upośledzonych umysłowo przez mieszkańców powiatu bialskiego, Szkoła Specjalna nr 1, s. 35-43.

Dorota Tomczyszyn (2008), My i oni – stereotypy społeczne w definiowaniu osób upośledzonych, Rozprawy Naukowe, t. II, Wyd. PWSZ, Biała Podlaska, s. 57-68.

Dorota Tomczyszyn (2008), Integracja społeczna osób niepełnosprawnych w ocenie mieszkańców powiatu bialskiego, w: Kultura a rynek, red. S. Partycki, Wyd. KUL, Lublin, t. II, s.70-377.

Dorota Tomczyszyn (2007), Postawy studentów z Białej Podlaskiej wobec osób upośledzonych umysłowo, w: Kontekst pedagogiki specjalnej, red. T. Żółkowska, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, t. II, s. 613-620.

Dorota Tomczyszyn (2007), Postawy studentów pogranicza polsko-białoruskiego wobec osób upośledzonych umysłowo, w: Nowoczesność. Ponowoczesność. Społeczeństwo

obywatelskie w Europie środkowej i wschodniej, red. S. Partycki, t. II, Wyd. KUL, Lublin 2007, s. 273-280.

Dorota Tomczyszyn (2007), Wybrane problemy społecznego funkcjonowania osób upośledzonych umysłowo w opiniach studentów pogranicza polsko-białoruskiego, w: *Rozwój transgranicznej współpracy edukacyjnej w regionie Biała Podlaska-Brześć*, red. M. Adamowicz, A. Siedlecka, Wyd. PWSZ, Biała Podlaska, s. 131-137.

Dorota Tomczyszyn (2007), Społeczne definiowanie osób upośledzonych umysłowo przez gimnazjalistów pochodzących ze środowisk wiejskich, w: *Rozprawy Naukowe*, t. I, Wyd. PWSZ, Biała Podlaska, s. 59-68.

Dorota Tomczyszyn (2006), Postawy społeczne wobec osób niepełnosprawnych w opinii rodziców dzieci upośledzonych umysłowo, w: *Kultura i rekreacja ruchowa*, red. J. Bergier, Z. Kubińska, Wyd. PWSZ, Biała Podlaska, s. 46-51.

Publikacje inne: wśród tego rodzaju publikacji należy wspomnieć o publikacjach w „Białskim Przeglądzie Akademickim”, w którym złożyłam hołd zmarłemu studentowi z niepełnosprawnością jako wyraz pamięci i podziękowania rodzicom (nr 9/2012), opisywałam pracę w funkcji pełnomocnika Rektora ds. studentów z niepełnosprawnościami (nr 12/2013), napisałam sprawozdanie z konferencji; „Aktywność zawodowa osób niepełnosprawnych” (nr 7/2011).

Konferencje naukowe

Ważną częścią mojej pracy był aktywny udział w konferencjach naukowych. Wzięłam udział w 47 konferencjach, w tym 28 konferencji miało charakter ogólnopolski, 19 konferencji – międzynarodowy (w tym trzy odbyły się poza granicami kraju – na Łotwie, dwie konferencje na Brzeskim Uniwersytecie Państwowym im. A. Puszkina). We wszystkich tych wydarzeniach naukowych prezentowałam referaty. Byłam członkiem komitetu organizacyjnego czterech konferencji (w jednej jako przewodnicząca komitetu organizacyjnego), w dwóch pełniłam funkcje członka komitetu naukowego, prowadziłam trzy sesje na konferencjach naukowych: w tym dwie sesje plenarne – rozpoczynające konferencje oraz sesję podczas konferencji międzynarodowej.

Nagrody i wyróżnienia

Za pracę, działalność naukową, badawczą i dydaktyczną otrzymałam następujące nagrody i wyróżnienia:

1. Medal KEN, 03.09.2013. Organ przyznający nagrodę: Minister Edukacji Narodowej RP;
2. Medal Brązowy za Długoletnią Służbę, 23.08.2010. Organ przyznający nagrodę: Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej;
3. Brązowy Krzyż Zasługi, 01.08.2002. Organ przyznający nagrodę: Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej;
4. Wielokrotnie nagrody Rektora PSW im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej (11 przyznanych nagród), organ przyznający nagrodę: Rektor Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej oraz nagrody Dyrektora Zespołu Szkół Specjalnych w Białej Podlaskiej. Dyplom uznania za bardzo dobre wyniki w nauce podczas studiów w latach 1990-1995, 1995 r., organ przyznający nagrodę: Rektor UMCS w Lublinie.

Dorota Tomczyszyn